

Kirsch, Otakar

Dějiny lidského myšlení vs. dějiny institucí? : několik poznámek k problematice historické muzeologie

Museologica Brunensia. 2013, vol. 2, iss. 2 (Jaro 2013), pp. 8-14

ISSN 1805-4722 (print); ISSN 2464-5362 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131374>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

abstrakt | abstract ▷

Historická muzeologie patří mezi muzeologické subdisciplíny s poměrně dlouhou tradicí. Jako taková se dostala do pozornosti řady teoretiků, nicméně jen někteří z nich se pokusili důsledněji rozpracovat její cíle a poslání. Za asi nejvýznamnější skupinu mezi nimi můžeme v tomto směru označit ty, kdo při vymezení předmětu muzeologie vycházeli z jeho chápání jako projevu specifického vztahu či postoje člověka k realitě (Stránský, Waidacher, Raffler). Především díky jejich názorům se výzkum vývoje muzeálního fenoménu dostal do užší souvislosti s dějinami lidského myšlení, což se ovšem stále příliš neodráží v dosavadní muzeologické i nemuzeologické produkci, která upřednostňuje spíše „institucionální“ přístup k dané problematice. „Nové“ pojetí totiž klade zvýšené nároky a požadavky na potenciální badatele (identifikace muzeálního fenoménu, interdisciplinární přístup atd.), v případě představitelů ostatních oborů však stále bojuje s mnohdy oprávněnou nedůvěrou k literatuře označující se za muzeologickou. Předložený článek pak především upozorňuje na možnosti a východiska, které tato specifická koncepce v současnosti nabízí, a zároveň přibližuje některé její aktuální problémy.

Historical museology belongs to those museological disciplines that have quite a long tradition. It got into the spotlight of many theoreticians, nevertheless, just some of them tried to work out in detail its goals and mission thoroughly. The group that can be probably marked as the most important among them are those who, defining the subject of museology based its perception as demonstration of a specific relation or attitude of man to reality (Stránský, Waidacher, Raffler). It was mainly thanks to their opinions that the research of museum phenomenon evolution got into the closer connection with the history of human mind, which is, however, not enough reflected in the existing museology or non-museology production, which prefers rather “institutional” approach to the topic. In fact the “new” conception places demands and requirements to the potential researchers (identification of the museology phenomenon, interdisciplinary approach, etc.); in case of representatives of other fields, it still faces usually justified mistrust to literature calling itself museological. The presented article then points out possibilities and solutions that this specific concept offers at present and at the same time tries to describe some its current problems.

Otakar Kirsch

Dějiny lidského myšlení vs. dějiny institucí?

Několik poznámek k problematice historické muzeologie

Každým rokem se na světovém i českém knižním trhu objeví řada titulů, které se zabírají dějinami muzejnictví a sběratelství. Tato, co se týká tematického zaměření, časového horizontu i prostorového zasazení, značně heterogenní skupina dokumentů zároveň prokazuje dosti různorodou kvalitu zpracování. Určujícím faktorem řady z nich je neschopnost teoreticky vymezit předmět svého zájmu a nalézt postupy, jež by autora nasměrovaly ke stanovenému cíli. Právě v těchto případech by jako normativní orgán měla vystoupit také muzeologie, do jejíž poznávací domény příslušná problematika spadá. Jedná se hlavně o muzeologii historickou, která má onu dějinnost muzeálního fenoménu analyzovat a systematizovat. Cílem předloženého textu rozhodně není vytvoření nějaké nové koncepce historické muzeologie ani návodu, jak psát o problematice muzejního či individuálně motivovaného sběratelství. Především chce upozornit na možnosti a východiska, která tato specifická muzeologická subdisciplína v současnosti nabízí, a zároveň přiblížit i některé její aktuální problémy.

Význam a postavení historické muzeologie v rámci systému muzeologických subdisciplín

S jistou mírou nadsázky lze říci, že ať už si badatel stanoví předmět zájmu muzeologie jakkoli, vždy jej bude muset chápat jako cosi dějinného, tedy něco, co za určitých podmínek vzniká, následně se vyvíjí, popřípadě po nějaké době přestane existovat. Zároveň je třeba mít na zřeteli, že tento proces tvoří pokaždé neoddělitelnou součást řady dalších historicky podmíněných dějů. Dochází tak

k jeho úzkému propojení s politickými, ekonomickými a sociálními jevy přítomnými v jednotlivých kulturních pospolitostech, jimiž je na jednu stranu výrazně determinován, na straně druhé však může sehrát důležitou roli při jejich formování. Povinností autorů teoretických konceptů muzeologie, stejně jako ostatně všech ostatních akademických disciplín, by proto mělo být vnímání problematiky historičnosti zkoumaného fenoménu jako integrální součásti jejich poznávacího systému. O tom, že si tento fakt uvědomuje také naprostá většina představitelů světové muzeologie, svědčí nejen akceptace a vymezení předmětu zájmu historické muzeologie,¹ ale také některé pokusy o analýzu a systematizaci jí zjištěných poznatků.

Obecný rys „dějinnosti“ zkoumaných skutečností, představ či jevů ale není jediný faktor, který z této subdisciplíny tvoří význačný konstitutivní prvek muzeologie jako vědy. Získaná historická fakta lze totiž označit za základ, od něž se odvíjí (nebo by se alespoň měla odvíjet) interpretace, popřípadě reinterpretace většiny v dnešní muzeologii akcentovaných témat. Jen těžko si lze představit analýzu nějakého současného fenoménu bez znalosti jeho předchozího vývoje. Vždyť právě dnešní jevy, ať už přímo či nepřímo, navazují na své předchůdce z minulosti a stávají se pomyslnou mezistanicí pro jejich další pokračování v budoucnosti. Jasným příkladem významu historického přístupu pak je diskuze ohledně samotného předmětu muzeologie. Jeho původní pojetí, které bylo dříve takřka výhradně spojováno s muzei, bylo totiž některými teoretiky přehodnoceno mimo jiné na základě zjištění, že se s analogickými projevy lidských aktivit lze setkat ještě před vznikem těchto kulturních institucí. Jisté důležitou se tato znalost stává také při eliminování poměrně frekventovaného problému nejen muzeologie a muzejnictví, a to „objevování již dříve objeveného“.

Historický přístup však nemá vliv pouze na formulování a upřesnění jednotlivých otázek uvnitř oboru, ale může blahodárně

¹ Kromě níže popsanych přístupů Zbyňka Zbyslava Stránského a Friedricha Waidachera se s reflexí historické muzeologie můžeme setkat například v dílech Marlies Raffler, George Elisse Burcowa, Wojciecha Gluzińskiego, Iva Maroeviće, Susan Pearce, Kathariny Flügel, Anny Gregorové, Petera van Mensche, George Henriho Rivieri a mnoha dalších.

působit na jeho prestiž mezi ostatními akademickými disciplínami. V této souvislosti muzeologie dlouhá léta usilovala o prokázání autonomnosti a autochtonnosti předmětu svého zkoumání. Její historicky orientovaná subdisciplína by proto měla usilovat o doložení přítomnosti muzeálního fenoménu,² v co možná největší počtu konkrétních kultur v dějinách. Lákavou hypotézu, že tento jev představoval integrální součást dějin všech dosud známých společností v jejich celkovém vývoji, tedy tzv. antropologickou konstantu, lze pouze předpokládat. Byť se v muzeologii v tomto ohledu vytvořila řada teorií vycházejících převážně z psychologizujících přístupů, například všeobecné lidské touhy oživit vzpomínku,³ je prokazování příslušných motivací v dochovaných pramenech poměrně náročné. Navíc si je třeba uvědomit, že se s kořeny tohoto jevu lze setkat až na určitém stupni společenského vývoje, protože je u člověka není možné „hledat v oblasti pudů, ale v oblasti intelektuální a citové“.⁴

Vymezení poznávací intence historické muzeologie

Klíčovou roli při stanovení toho, čím se historická muzeologie zabývá, hraje samotné chápání předmětu muzeologie. Dlouholetá diskuze na dané téma sice nevedla k vytvoření všeobecně akceptované definice, přesto v současnosti pro pojetí dějinného vývoje muzeálního fenoménu podle mého názoru hrají nejdůležitější roli koncepce, které její poznávací intenci vyvozují z hodnotového vztahu či postoje člověka ke skutečnosti. Podle nich jsou z objektivní reality proti přirozenosti změny a zániku vyjímány, dále pak vědecky zpracovávány, uchovávané a veřejnosti zprostředkovány její autentické prvky jako reprezentanti kulturních hodnot (např. věčná paměť).⁵

I přes určité rozdíly v interpretaci jsou hlavními reprezentanty tohoto přístupu, kteří

se jej zároveň pokusili vysvětlit v historickém kontextu, především Zbyněk Zbyslav Stránský a Friedrich Waidacher. První z nich na jeho základě staví do centra zájmu muzeologie tzv. muzealizaci skutečnosti,⁶ která je jakýmsi aktivním projevem onoho specifického vztahu člověka k realitě. Vydělování z původního prostředí je pak uskutečňováno na základě určité kulturně-paměťové hodnoty (tzv. muzeality) vybraných objektů, které vykazují přímou (ontickou) shodu s fenoménem, jež v určitém významovém posunu samy představují. Muzealizace je motivována právě kulturně-paměťovou hodnotou a zároveň je podle Stránského tím, co „podmiňuje, že něco má a něco nemá pro člověka a společnost určitou muzeální, tj. kulturně-paměťovou hodnotu“.⁷ Waidacherova koncepce považuje za předmět zájmu muzeologie onen poznávací a hodnotící vztah člověka k realitě, který je označován jako muzealita (nejde tedy o její chápání coby specifické kulturní a paměťové hodnoty jako v případě aktuálních názorů Stránského).⁸ Muzeologický výzkum se pak podle něj vztahuje zejména na předměty materiální povahy. Na základě rozpoznání některých znaků stanovených specifickým vztahem člověka k realitě je pak určitým typům předmětů přisouzen onen „muzeální“ smysl. Dochází tak vlastně k objektivizaci muzeality – z předmětu se stává muzeálie, tedy nositel muzeality.⁹ Na základě toho je podle Waidachera hlavní úlohou muzeologie „zkoumat zákonitosti, které určují muzeální vztah člověka k realitě a umožňují rozpoznání nositelů muzeality“.¹⁰

Obě koncepce jsou přes svou rozdílnost dosti zásadní také pro námi sledovanou muzeologickou subdisciplínu. Znamenají totiž, že na historický vývoj muzeálního fenoménu by se nemělo pohlížet pouze jako na součást tzv. dějin institucí, ale také jej chápat v souvislosti

s dějinami lidského myšlení¹¹ a způsobů chování (jak je tomu ostatně již dlouhou dobu u mnoha dalších společenskovedních oborů). Jejich prostřednictvím by se mohla otevřít některá v historické muzeologii doposud nepřiliš reflektovaná témata, jako např. motivace, které člověka v minulosti vedly k realizaci tohoto hodnotícího vztahu, nebo psychické procesy, prostřednictvím kterých vnímal jeho výsledky. Postupné prosazování těchto přístupů by pak navíc vedlo k významnému nabourání většiny dosavadních muzeologických výzkumů, které do centra svého zájmu stavěly muzeum. I když muzejní instituce jsou a v budoucnosti také pravděpodobně ještě dlouhou dobu zůstanou nejrozšířenějším tématem výzkumu, je třeba si uvědomit, že je třeba je vnímat pouze jako jednu z historicky vzniklých, na rozdíl od samotného muzeálního fenoménu se neustále měnících,¹² forem specifického hodnotícího vztahu člověka k realitě. Podobně by se mělo přistupovat i k sbírkovým předmětům, které lze ve zmíněných intencích interpretovat jako konečný výsledek procesu muzealizace, nikoli jako samotný předmět studia muzeologie. Je třeba si v tomto směru ovšem zároveň uvědomit, že příslušné jevy nejsou tímto způsobem ze sféry zájmu historické muzeologie vyloučeny, ale mělo by být odpovídajícím způsobem přehodnoceno jejich dosavadní postavení. Lze tedy souhlasit se Stránským, který za předmět zájmu historické muzeologie označil ono muzeální osvojování skutečnosti i tzv. objektivizaci jeho jednotlivých forem (muzea, sbírkové předměty atd.), a to „ve vztahu k jeho motivaci, tj. muzealizaci skutečnosti“.¹³ Nesmí se ale současně zapomínat, že úkol historické muzeologie spočívá také v poznání a vysvětlení časových a prostorových okolností, v rámci kterých se tímto způsobem pojatý muzeální fenomén a jeho jednotlivé formy projevují.¹⁴

Ono rozlišení muzejního a muzeálního (souvisejícího s takto vymezenými pojmy muzealizace resp. muzealita) má však v rámci historické muzeologie další významný dopad. Tím je, či by se alespoň mělo stát, bližší přiblížení způsobů objektivizace dřívějších, tzn. nemuzejních forem vyjadřujících onen specifický vztah člověka ke skutečnosti. Snahy o jejich analýzu nejsou v rámci muzeologického diskursu sice nikterak nové, nicméně po metodické stránce byly ve velké

² Tento pojem chápou jako specifickou oblast skutečnosti, jejíž problémy jsou řešeny v rámci svébytného muzeologického diskursu. Jeho vymezení se úzce pojí s předmětem zájmu muzeologie, při jehož užívání jsem vycházel především z níže naznačené koncepce Zbyněka Zbyslava Stránského. K této problematice též André Desvaléés – Francois Mairesse a kol., *Základní muzeologické pojmy*, Brno 2011, pp. 35–36.

³ Friedrich Waidacher, *Průručka všeobecné muzeologie*, Bratislava 1999, pp. 47. Oproti tomu George Ellis Burcow hovoří o dvou se sebou souvisejících tendencích v lidském chování, které se zdají být univerzální a nadčasové – touze shromažďovat předměty a touze ukazovat je dalším lidem. George Ellis Burcow, *Introduction to Museum Work*, Boston 1997, p. 24.

⁴ Anna Gregorová, *Múzeá a muzejníctvo*, Martin 1984, p. 47.

⁵ Zbyněk Zbyslav Stránský, *Úvod do studia muzeologie*, Brno 2000, p. 57.

⁶ Podle obecně akceptovaného názoru bývá pod tímto pojmem vnímán proces, který v sobě zahrnuje soubor několika na sebe navazujících činností. Za jeho počátek můžeme označit separaci předmětů z původního kontextu, po němž následuje jeho přeměna ve sbírkový předmět (muzeálii). Muzeálie jsou v novém prostředí (např. muzeu) většinou systematizovány na základě společných znaků a nadále využívány k různým účelům (zejména výzkum a komunikace). V muzeologické literatuře bývá muzealizace často rozdělena do tří základních fází – selekce, tezaurace, prezentace. Viz též André Desvaléés – Francois Mairesse a kol., *Základní muzeologické pojmy*, Brno 2011, pp. 34–35.

⁷ Zbyněk Zbyslav Stránský, *Archeologie a muzeologie*, Brno 2005, p. 111.

⁸ K dosti proměnlivému vývoji chápání stěžejních pojmů muzealita, muzealizace, muzeálie v českém prostředí Václav Rutar, *Geneze pojmů muzeálie, muzealita a muzealizace na stránkách Muzeologických sešitů v letech 1969–1985*, *Museologica Brunensia* 1 (2012), pp. 6–13. Opoiment však nesmíme ani diskuzi, která proběhla v německých mluvčích zemích na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století. K tomu W. Zacharias, ed., *Musealisierung. Gespräche zum „Phänomen Musealisierung“*, München 1986 či Eva Sturm, *Konservierte Welt: Museum und Musealisierung*, Berlin 1991.

⁹ Friedrich Waidacher, *Museologie – knapp gefasst*, Wien – Köln – Weimar 2005, p. 258.

¹⁰ Friedrich Waidacher, *Průručka všeobecné muzeologie*, Bratislava 1999, p. 31.

¹¹ Marlies Raffler, *Museum – Spiegel der Nation? Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*, Wien 2007, p. 48.

¹² Katharina Flügel, *Einführung in die Museologie*, Darmstadt 2005, p. 18.

¹³ Zbyněk Zbyslav Stránský, *Archeologie a muzeologie*, Brno 2005, p. 137.

¹⁴ Friedrich Waidacher, *Průručka všeobecné muzeologie*, Bratislava 1999, p. 46.

většinou reflektovány v poněkud zužujících optice pouhých předchůdců muzeí. Byť jejich vliv na pozdější konstituování zařízení muzejního typu je v mnoha případech (např. komory a kabinetů) neoddiskutovatelný, do značné míry bylo potlačováno jejich vnímání jako jevů sui generis. Ještě obtížnějším problémem ale zůstává samotná identifikace jejich nositelů, a to především ve starších vývojových obdobích. Někteří autoři se v tomto ohledu snaží sledovat určité jevy a skutečnosti, přičemž zkoumají, zda vykazují všechny potřebné znaky muzealizace, popřípadě muzeality. Friedrich Waidacher například klade důraz na požadavek prokázání záměrnosti takovéto činnosti.¹⁵ Pokud nejsou příslušné aspekty splněny, hovoří o pouhém sbírání pro uchovávání (např. hromadění zásob potravy), rozdílném od muzeálního osvojení skutečnosti. Stránský zase klade důraz na nutnost prokázání příslušné motivace vedoucí k realizaci tohoto vztahu a převedení původní kulturní skutečnosti v novou kulturní metaskutečnost.¹⁶ Poměrně kritické vymezení toho, co ještě lze považovat za jednu z forem muzealizace, vede k tomu, že se badatel velmi často setká s jevy, které splňují pouze určitou část těchto striktních požadavků. V muzeologické literatuře se proto někdy můžeme setkat s pojmem uchovávací (tezaurační) tendence, který se vztahuje zejména k „předmuzejnímu“ období.¹⁷

Poznávací úkol historické muzeologie však zahrnuje ještě jednu významnou oblast, a to reflexi důležitých aspektů ve vývoji teoretického uvažování o muzeálním fenoménu, jehož vývoj popsal Ivo Maroevič následovně: „Muzeologie jako vědecká disciplína sledovala s určitým odstupem nárůst sbírek předmětů a formování sbírek, kabinetů a muzeí. Nepředcházela tomuto procesu, ale doprovázela jej, a to s určitou mírou zpoždění, které se zmenšovalo a zmenšovalo až do současnosti, kdy muzeologické myšlení někdy předbíhá praxi.“¹⁸ Ať již je tato část historické muzeologie označována za historii muzeologie či dějiny muzeologického myšlení, pokouší se nejen nacházet, analyzovat a systematizovat poznatky o teoretickém myšlení jednotlivců či skupin (např. muzeologické školy),¹⁹ ale dosti výrazným

způsobem postihuje jev, který můžeme nazvat institucionalizací muzeologie. Rozumí se jím především etablování se studijního oboru muzeologie na akademické půdě, a to formou samostatných ústavů a kateder, případně jejich oddělení. Dalším sledovaným tématem se stává vznik národních, nadnárodních i mezinárodních sdružení, jejichž organizační jednotky reflektují problematiku muzeologie. Jako důležitý faktor sem bývají zařazovány také významné konference, které v řadě případů nastartovaly novou etapu ve vývoji muzeologického myšlení.

Aktuální stav a problémy historické muzeologie

Ještě předtím, než bude alespoň dílčím způsobem pojednáno o současném stavu a některých aktuálních otázkách historické muzeologie, je třeba zodpovědět jednu zásadní otázku: Které publikace vůbec lze do této kategorie zařadit? I proto, že v rámci muzeologické obce stále není jednotně nazírán předmět jejího zájmu, hlásí se k tomuto oboru řada autorů bez patřičného školení. Jen těžko lze jejich práce z muzeologického diskursu apriori vylučovat, nicméně takovýto přístup skýtá řadu vážných úskalí. Při vážným vymezení poznávací intence či dalších formálních nedostatků v příslušné literatuře muzeologii hrozí nebezpečí ztráty jejího chápání jako autonomní vědní disciplíny. Zvláště v konfrontaci s ostatními vědami zastoupenými v muzeu (historie, dějiny umění, archeologie, botanika atd.) by jen velmi těžko obhajovala svou existenci proti i tak často vznášeným námitkám, že se v jejím případě jedná o nauku, popřípadě aplikovanou vědu, orientovanou čistě na muzejní praxi. Poněkud opačným problémem jsou pak autoři, kteří se fenoménem muzealizace nebo nějakým s ním souvisejícím tématem sice zabývají, nicméně jej interpretují ne jako autonomní jev vycházející z onoho specifického osvojení skutečnosti, ale primárně v něm zohledňují zájmy vlastních oborů. I když následující text ukáže, že tyto dokumenty mají zásadní úlohu pro formování historické muzeologie, nelze je, alespoň podle mého názoru, do této kategorie zařadit. Spíše můžeme hovořit o tom, že se jedná o publikace svou problematikou zasahující do oblasti zájmu této muzeologické subdisciplíny.

Pokud by ovšem byly k historickomuzeologické literatuře začleněny pouze tituly, které vycházejí z onoho čistě muzealizačního přístupu ke skutečnosti, byl by jejich počet velmi nízký. Z velké části by je tvořily

publikace teoretiků muzeologie, pro něž je ovšem problematika dějinného vývoje sice důležitým, nikoli však primárním zájmem. Tyto texty přesto zůstávají pro historickou muzeologii naprosto stěžejní. V první řadě vymezují její poznávací intenci a zároveň usilují o rozpracování možných přístupů k dané problematice. Jejich výrazným plusem je, že právě v nich je asi nejvíce patrná snaha nejen soustřeďovat a popisovat jednotlivá historická fakta, ale pokusit se je na základě některých nosných prvků systematizovat. Obvyklým jevem se v tomto směru stává zvláště vytvoření teoretických modelů a konstruktů, tedy tzv. periodizací,²⁰ které se vztahují nejen ke vzniku a vývoji muzeálního fenoménu, ale i k postihnutí jednotlivých fází muzeologického myšlení. Ono rozčlenění do dílčích časových úseků, stejně jako další zobecňování, však v těchto dílech nese určité nebezpečí. V některých případech zůstává problematiku schopnost autorů nacházet a interpretovat historická fakta z různých časových období. V textu je také často vidět až přespříliš patrná snaha, aby daný jev, resp. jeho objektivizace byly označeny za muzeální a zařazeny do sféry zájmu muzeologie.

Tato otázka ovšem úzce souvisí s dalším, ještě palčivějším problémem současně historické muzeologie. Jedná se o naprosto nedostačující počet publikací rozpracovávajících a analyzujících jednotlivá témata vývoje muzeálního fenoménu z pohledu onoho vztahu člověka k realitě. Vzniká tak poněkud paradoxní situace, kdy je vydáno velké množství souhrnných prací zabývajících se dějinami muzeí, resp. sběratelství,²¹ ucelené zpracování reflektující vznik a vývoj onoho muzealizačního osvojení skutečnosti však prozatím chybí. Kromě několika málo publikací se tak v rámci historické muzeologie setkáváme s obrovským počtem nejrůznějších monografií, statí a článků, které vycházejí především z institucionálního chápání muzeálního fenoménu. Ty ale rozhodně nelze přijímat pouze negativně. Zabývají se totiž řadou důležitých historických aspektů muzealizačního procesu a jsou to právě jejich autoři, kdo přináší velmi cenné soubory poznatků, které jistě

¹⁵ Ibidem, p. 49.

¹⁶ Zbyněk Zbyslav Stránský, Úvod do studia muzeologie, Brno 2000, p. 58.

¹⁷ Např. Petr Šuleř, *Obraz tezauračních tendencí v nejstarších českých literárních pramenech*, Brno 1976, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně – závěrečná práce.

¹⁸ Ivo Maroevič, *Introduction to Museology – The European Approach*, Munich 1998, pp. 73–74.

¹⁹ V této souvislosti je jistě zajímavý přístup, kdy jsou vedle sebe představeny jak stručná analýza děl představitelů teoretického uvažování o muzeálním fenoménu, tak samotnými obsah jejich textů. Příkladem může být sborník K. Kratz-Kessemeier, A. Meyer, B. Savoy, ed., *Museumsgeschichte. Kommentierte Quellentexte 1750–1950*, Berlin 2010.

²⁰ Kromě obou zmiňovaných teoretiků se s nimi lze setkat také v následujících dílech – např. Marlies Raffler, *Museum – Spiegel der Nation? Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*, Wien 2007, pp. 77–132, Katharina Flügel, *Einführung in die Museologie*, Darmstadt 2005, pp. 33–51, Anna Gregorová, *Múzea a muzejníctvo*, Martin 1984, pp. 48–58, Ivo Maroevič, *Introduction to Museology – The European Approach*, Munich 1998, pp. 25–73 atd.

²¹ K dřívějším autorům jako jsou David Murray, Alma S. Wiltlin, German Bazin, Klaus Schreiner, Edward P. Alexander lze dnes přiřadit třeba Hildegard Viereg, *Geschichte des Museums: eine Einführung*, München 2008. Pro dějiny sběratelství je pak zásadní velký čtyřsvazkový projekt pod vedením Susan Pearce a kol., *The Collector's Voice: Critical Readings in the Practise of Collecting I-IV*, Aldershot – Burlington 2000–2002.

v budoucnosti mohou sehrát důležitou roli při konstituování nových přístupů v historické muzeologii. Z nich lze zmínit především články Jiřího Špěta, v nichž se mimo jiné pokusil vymezit zájmovou sféru dějin muzejnictví.²³ Metodologicky přínosnější ale v tomto ohledu jsou práce reflektující některé starší, tzn. „předmuzejní“ fáze vývoje sběratelství, které se díky svému zaměření většinou úspěšně vymaňují z onoho institucionálního pojetí vývoje muzeálního fenoménu, jako je tomu například v dílech Krzysztofa Pomiana²⁴ či Susan M. Pearce.²⁵

Tematicky se ve většině prací tohoto typu lze setkat především s historií jednotlivých muzeí, nechýbí však již ani poměrně ucelená zpracování jejich vývoje podle časové, prostorové i oborové příslušnosti. Mnohé monografie, sborníky či případové studie se navíc postupně začínají věnovat některým specifickým faktorům vývoje muzejnictví a sběratelství, jakými jsou např. paměť, muzejní výstavnictví, tezaurace, restituce, migrace či přiblížení některých osobností z řad muzejníků a muzeologů. V poslední době je zřetelná snaha akcentovat vývoj muzeí a sběratelství v krizových obdobích vývoje lidstva (např. nacismus)²⁶ a poukázat na rozvoj muzejnictví ve společnostech nacházejících se mimo euroatlantický prostor, u nichž bývá často zdůrazňován předchozí odlišný způsob vnímání fenoménu muzealizace.²⁶ Dějinám sběratelství a muzejnictví se věnují specializované časopisy

jako *Journal of the History of Collections*, *Curiositas* či *Museums History Journal*.

Historická muzeologie jako interdisciplinární obor. Inspirující, nebo inspirovaná?

Jak již bylo v předchozích kapitolách naznačeno, rozhodující podněty pro výzkum historických aspektů muzealizačního vztahu ke skutečnosti by měla primárně vytvářet a poskytovat samotná muzeologie a zvláště jedna z jejích nejnvýznamnějších složek – muzeologie teoretická. Jedná se především o důkladné vymezení a analýzu předmětu muzeologie, který musí být odlišný od poznávací intence ostatních akademických oborů. Tento základní předpoklad by nicméně měl být dále rozvíjen a vést ke vzniku nových poznatků, teorií a hypotéz či vlastní terminologie. Muzeální dějiny v pojetí historických muzeologů by tak podle Marlies Raffler měly „ukázat víc než zasazení do společenských a kulturních fenoménů či pojednávat o otázkách vkusu, měly by stanovit výchozí cesty k vědeckému – to znamená – závaznému poznání“.²⁷

Na druhé straně se ale zřetelně ukazuje, že pro hlubší pochopení daného tématu jsou dosti zásadní také strukturálně zkoumané vztahy a souvislosti, v jejichž rámci se muzeální fenomén projevuje jako důležitý dějinný faktor. Právě z poznání těchto kontextů, při němž by mělo dojít ke spolupráci s dalšími obory, může historická muzeologie čerpat nejen další metody vedoucí ke zjištění příslušných faktů, ale také řadu přístupů, které ji obohatí o nové impulsy a témata. Mezioborová kooperace následně může také odhalit některé dosud nerefléktované formy onoho specifického vztahu, přiblížit časově a prostorově podmíněné rozdíly mezi jednotlivými složkami muzealizace či zjistit faktory, jež se bezprostředně podílely na jejich vzniku a vývoji. To však předpokládá rovnocenné postavení muzeologie vůči ostatním disciplínám. Jak již na počátku osmdesátých let minulého století napsala Ilse Jahn: „Proto stojíme za tím, že interdisciplinarita předpokládá existenci muzeologické disciplíny, která musí být rovnocenným partnerem ostatních disciplín. Taková interdisciplinarita potom dále povede k permanentnímu zvyšování muzeologických vědomostí“.²⁸

Specifickým problémem a zároveň nebezpečím pro věc muzeologie totiž stále zůstává určitá jednostrannost této relace, způsobená do jisté míry neochotou některých představitelů tradičních oborů zastoupených v muzeu (historie, dějiny umění, etnologie, přírodní vědy) uznat autonomnost muzeologie. Argumentují často tím, že jednotlivé fáze muzealizace, kromě své časové a prostorové podmíněnosti, podléhají oborovým kritériím, které výrazně proměňují její celkový průběh. Je jasné, že například archeologický materiál bude vždy vybrán, získáván, utříděn, pojmenován a zprostředkován veřejnosti na základě odlišných hledisek a postupů, než tomu bude v případě botanických sbírek. Je třeba si ale uvědomit, že tento proces i přes to vykazuje četné identické znaky, které jsou výsledkem onoho specifického vztahu člověka k realitě. Jedině on nás také, podle Zbyňka Zbyslava Stránského, může přivést k tomu, co „motivuje muzealizaci, co je její podstatou“.²⁹ Důležité pro muzeologii jako autonomní disciplínu je pak zdůraznění faktu, že cílem muzealizace není samotné poznání toho, co autentické svědkové (sbírkové předměty) reprezentují (okolní realita či její dílčí součásti), ale jejich vlastní kulturotvorný charakter. Jednotlivé předměty a sbírky by tak neměly být primárně považovány za prameny poznání, ale za svěbytné prvky spoluvytvářející samotnou kulturu, na které se přímo podílejí, např. uchováváním věcné paměti.³⁰ Podobně je třeba reagovat i na požadavky některých dalších disciplín, které často vidí muzeologii jako svou integrální součást (např. informatika, heritologie).

Přesto se dá říci, že zmíněné problémy se následně staly jedním z významných impulsů pro precizaci některých muzeologických teorií, bohužel se však, až na určité výjimky, prozatím nepromítly do zformování ucelených koncepcí muzeologie oborových.³¹ To ale rozhodně neznamená, že by historická muzeologie neměla pozorně sledovat také vývoj jednotlivých diskursů těchto vědních oborů. Dalo by se říci, že i přes stále existující komplikace, si další rozvoj historické muzeologie bez interdisciplinárního přístupu lze představit jen těžší. Jeho nutnost ostatně dokládá i Marlies Raffler, když tvrdí, že historická muzeologie „využívá metody a teorie

²³ Dějiny muzejnictví by se tak podle něj měly zabývat a) dějinami institucionálního vývoje oboru muzejnictví, b) dějinami vytváření vnitromuzejních přístupů a podmínek pro uplatňování a rozvoj muzejních technik, aktivit i forem práce, c) dějinami muzeologického myšlení, d) dějinami procesu utváření muzejních funkcí a pojetím sbírkového předmětu v kontextu dobového vývoje, e) dějinami sbírek a tvorby i využívání sbírkových fondů, f) dějinami postavení a úlohy muzeí ve společnosti, g) dějinami úlohy a místa muzeí ve vztahu k ostatním vědním disciplínám. Jiří Špěta, „Dějiny muzejnictví a jejich aktuální úkoly“, *Muzeologické sešity – supplementum 3* (1985), p. 16.

²⁴ Krzysztof Pomian, „Sammlungen – eine historische Typologie“, in: A. Grote ed., *Macrocosmos in Microcosmo: die Welt in der Stube. Zur Geschichte des Sammelns 1450–1800* (Berliner Schriften zur Museumskunde 10), Opladen 1994, pp. 107–126 či *Der Ursprung des Museums: Vom Sammeln*, Berlin 1998.

²⁵ Susan M. Pearce, *Museums, Objects and Collections: a cultural study*, Leicester 1992, *On Collecting: an investigation into collecting in the European tradition*, London and New York 1995, editory se podílela např. na sborníku *Interpreting Objects and Collections*, New York 1994.

²⁶ Jedná se jak o případové studie – např. E. Vaupel, S. L. Wolff ed., *Das deutsche Museum in der Zeit des Nationalsozialismus. Eine Bestandsaufnahme*, Göttingen 2010, tak některé syntézy – Vanesa-Maria Voigt, *Kunsthandler und Sammler der Moderne im Nationalsozialismus*, Berlin 2007. Za tímto výzkumem značně zaostává reflexe období komunismu, i tato nepříznivá situace je však postupně napravována. Např. Andreas Hanslok, *Museologie und Archiwissenschaft in der DDR: Abgrenzung und Annäherung zweier Nachbarwissenschaften*, Marburg 2008, v našem prostředí Pavel Douša, *Organizace českého muzejnictví 1945–1989*, Opava 2005, *Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě – disertační práce*.

²⁷ Zájem je zaměřen nejen na rozvoj muzeí v afrických a asijských zemích v postkoloniální době, ale například i na analýzu sběratelství antropologů z počátku dvacátého století včetně jejich pohledu na koloniální systém. Chris Gosden – Chantal Knowles, *Collecting Colonialism. Material Culture and Colonial Change*, Oxford 2001.

²⁸ Marlies Raffler, „Historische Museologie“, in: F. Waidacher, ed., *Museologie – knapp gefasst*, Wien – Köln – Weimar 2005, p. 275.

²⁹ Ilse Jahn, „Interdisciplinarity in museology – presuppositions and requisites“, *Museological Working Papers 2* (1981), p. 37.

²⁹ Zbyněk Zbyslav Stránský, Úvod do studia muzeologie, Brno 2000, p. 24.

³⁰ Zbyněk Zbyslav Stránský, *Archeologie a muzeologie*, Brno 2005, p. 113.

³¹ V českém muzeologickém prostředí se často mluví o archeologické a etnografické muzeologii, k nimž bývá někdy přiřazována i historická muzeologie. Josef Beneš, *Základy muzeologie*, Opava 1997, pp. 151. Historik umění Jiří Kroupa k nim ještě řadí umělecko-historickou muzeologii, za jejíž základ ovšem považuje spíše propojení umělecko-historických teorií a muzejní praxe. Jiří Kroupa, *Metodologie dějin umění 2. Metody dějin umění*, Brno 2010, p. 328.

jiných vědeckých oborů a rozvíjí z nich vlastní“.³² V rámci předloženého příspěvku samozřejmě není možné vykreslit všechny vazby, jež by vzájemný vztah historické muzeologie s dalšími vědeckými disciplinami reprezentovaly. Následující přehled je proto třeba chápat spíše jako nástin některých již existujících nebo případných dalších možných forem vzájemné spolupráce.

Vzhledem k diachronnímu zaměření historické muzeologie zaujímá v těchto relacích primární místo historiografie. Oba obory spojuje především problematika paměti, neboť muzea jako dnes převažující objektizované formy onoho specifického vztahu člověka k realitě, stejně jako historiografická produkce, významně spoluutvářejí to, co se v současném vědeckém diskursu označuje jako tzv. kolektivní paměť.³³ Transformují minulost a vytvářejí z ní jakousi banku vzpomínek (memory bank),³⁴ jež má zásadní vliv na integrační procesy ve společnosti a zároveň působí jako jejich důležitý legitimační faktor. Jednotlivé formy muzeálního fenoménu proto v této souvislosti získávají na důležitosti i v dobách minulých, kde měly velký vliv nejen na aktualizování paměti, ale také při procesu „zapomínání“ určitých událostí a jevů. Z dalších přístupů na pomezí oborů historiografie, sociologie a psychologie lze zmínit například tzv. dějiny mentalit.³⁵ Jejich stěžejní kategorie je chápána jako soubor psychických vlastností vzájemně se k určité skupině. Z nich jsou pro historickou muzeologii nejdůležitější společenské elity. Právě její příslušníci sehráli a dodnes sehrávají zásadní roli při formování muzeálního fenoménu. Výzkumem jejich hodnotových systémů a postojů pak lze do jisté míry určit i jejich motivace vedoucí k muzealizaci.³⁶

V tomto ohledu se sledovaná problematika dostává do úzké spojitosti s politologií, která může historické muzeologii pomoci nejen ozřejmit důvody chování politických elit ve vztahu k muzeálnímu fenoménu,

ale především vysvětlit roli státu, zájmových organizací a skupin v muzealizačním procesu. Zásadní úlohu pro poznání pohnutek, které vedly k onomu muzeálnímu osvojování skutečnosti, ovšem hraje psychologie, z níž mohou být čerpány i informace související s fenoménem vizuální percepce.³⁷ Spíše po metodologické stránce historickou muzeologii jistě ovlivňuje sémiotika, protože muzejní sbírky chápeme jako znakové systémy, bez vlivu v tomto směru nezůstává ani informatika označující sbírkové předměty za dokumenty, tedy nosiče, v nichž je zafixovaná informace určená ke sdělení (komunikaci).³⁸ Jistě zajímavé může být srovnání některých aspektů vývoje muzeálního fenoménu s přístupy dalších oborů zahrnovaných do sféry tzv. kulturního dědictví nebo tzv. heritologie – konkrétně jde o archivnictví, knihovnictví, památkovou péči a ochranu přírody.

Jako výrazný pomocník při analýze edukačních činností vystupuje pedagogika. V rámci mezioborové interakce s tímto oborem se vytvořila specifická disciplína s názvem muzejní pedagogika zaměřující se mimo jiné na řadu historických jevů a genezi vlastního vývoje.³⁹ Existují však další obory, které mohou rozšířit znalosti zkoumaného fenoménu a jejichž možnosti není, na rozdíl od pedagogiky, v muzeologii v mnoha ohledech využito. Již tradičně k poznání muzeálního fenoménu významnou měrou přispívají dějiny umění, zvláště pak prostřednictvím publikací věnujících se fenoménu sběratelství a mecenátu.⁴⁰ Je důležité, že se v nich historici umění pokoušejí analyzovat i motivace vedoucí ke vzniku sbírkových kolekcí.⁴¹ Tradičně velká očekávání jsou v rámci muzeologického diskursu spojována s archeologií. Historická muzeologie by se totiž jejím prostřednictvím mohla dostat blíže

ke kořenům zkoumaného fenoménu, tedy ke konstituování muzealizačních tendencí u nejstarších kultur a civilizací. Problémem, na který upozornil Zbyněk Zbyslav Stránský, je, že tyto materiály získané většinou pomocí destruktivního výzkumu lze, i když se dochovaly jejich ucelené komplety, jen velmi obtížně interpretovat jako doklad muzeologií hledaného vztahu člověka k realitě.⁴²

Další, neméně důležité impulsy pro objasnění vzniku a vývoje muzeálního fenoménu hledá historická muzeologie u etnologie, resp. kulturní antropologie, od níž očekává výsledky především ve zkoumání kulturních pospolitostí neevropského původu.⁴³ Dále ve výčtu pak musíme zmínit také religionistiku, která jako hlavní předmět svého zájmu uvádí náboženství (chápano jako suma jednotlivých náboženství). Je třeba si uvědomit, že hodnotová orientace a motivace člověka byly a dodnes jsou determinovány náboženskými systémy. Religionistika je nám tedy schopná podat pomocnou ruku zvláště při interpretaci různých náboženských textů a rituálního chování, v nichž důležitou roli hrají především mytická vyprávění jako jeden z nejstarších nehmotných projevů kultury.⁴⁴

Informační zdroje historické muzeologie

S procesem poznání dějin muzeálního fenoménu jsou úzce spjaty také informační zdroje. Jejich prostřednictvím historická muzeologie získává výchozí fakta, jež následně analyzuje, srovnává, hodnotí a třídí. Právě ony rozhodují o tom, do jaké míry je možné o sledovaných jevech vypovídat a jakým způsobem je lze v rámci výzkumu uchopit. Při práci s těmito dokumenty se nicméně setkáváme hned s několika vzájemně souvisejícími problémy. V prvé řadě si je třeba uvědomit, že mnohé pramenné doklady se do dnešní doby vůbec nedochovaly. Ono „sito dějin“,⁴⁵ které dnes

³² Marlies Raffler, 'Historische Museologie', in: F. Waidacher, ed., *Museologie – knapp gefasst*, Wien – Köln – Weimar 2005, p. 274.

³³ Ze zásadních děl tohoto směru můžeme připomenout např. Maurice Halbwachs, *Kolektivní paměť*, Praha 2009, Jan Assmann, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001. Pro muzeologii jsou důležité i koncepty tzv. míst paměti, které vycházejí z vizualizace minulosti prostřednictvím sociální paměti. Pierre Nora, *Les Lieux de Mémoire I-III*, Paris 1984-1992.

³⁴ Marlies Raffler, 'Historische Museologie', in: F. Waidacher, ed., *Museologie – knapp gefasst*, Wien – Köln – Weimar 2005, p. 272.

³⁵ Za spoluvůdce metodické koncepce mentalit bývají považováni zvláště Robert Mandrou a Georges Duby. Viz Jiří Kroupa, *Metodologie dějin umění 2. Metody dějin umění*, Brno 2010, pp. 268–269.

³⁶ Zajímavé hodnocení motivace elit k realizaci muzeálního vztahu v období středověku a devatenáctého století Katharina Flügel, *Einführung in die Museologie*, Darmstadt 2005, pp. 33–34, 49.

³⁷ Rada psychologů se zabývá především problematikou sběratelského instinktu – např. Werner Muensterberger, *Sammlen: Eine unbändige Leidenschaft. Psychologische Perspektive*, Frankfurt am Main 1999. O otázce vizuální percepce a jejího významu v muzeích umění Ladislav Kesner ml., *Muzeum umění v digitální době. Vnímání obrazů a prožitek umění v soudobé společnosti*, Praha 2000.

³⁸ Např. Johannes Rogalla von Bieberstein, *Archiv, Bibliothek und Museum als Dokumentationsbereiche*, Pullach – München 1975.

³⁹ Např. Hildegard Viereg, *Vorgeschichte der Museumspädagogik: dargestellt an der Museumsentwicklung in den Städten Berlin, Dresden, München und Hamburg bis zum Beginn der Weimarer Republik, Münster – Hamburg 1991*, Vladimír Jůva ml., *Vývoj německé muzeopedagogiky*, Brno 1992.

⁴⁰ Např. Jan Białostocki, *Mecenas, kolekcjoner, odbiorca*, in: E. Karkowska a A. Marczak-Krupa, ed., *Mecenas, kolekcjoner, odbiorca. Materiały Sesji Stowarzyszenia historyków sztuki*, 1981, Warszawa 1984, pp. 9–14 či Vit Vlnas, 'Maecenas – Collector – Client: some remarks on terms and meanings', in: M. Hlaváčka – M. Pokorná a T. Pavlíček, *Collective and individual patronage and the culture of public donation in civil society in the 19th and 20th centuries in Central Europe*, Praha 2010, pp. 334–343.

⁴¹ Např. Horst Bredekamp, *Antikensehnsucht und Maschinenlauben. Die Geschichte der Kunstammer und die Zukunft der Kunstgeschichte*, Berlin 2007, Jonathan Brown, *Kings and Connoisseurs. Collecting Art in 17th Century Europe*, New Haven 1995, v českém prostředí pak Lubomír Slavíček, 'Sobě, umění, přátelům'. Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939, Brno 2007.

⁴² Podle něj není lehké identifikovat účel vzniku takto vzniklých souborů a přisuzovat mu muzeologii sledovaný význam. Zbyněk Zbyslav Stránský, *Archeologie a muzeologie*, Brno 2005, p. 143. Co se týká reflexe nejstaršího období, je třeba upozornit na práci Pavla Nováka, *Vývoj muzejního jevu od pravěku do renesance*, Brno 1993, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – závěrečná práce.

⁴³ Některé muzealizační tendence popisuje například nestor francouzské antropologie Claude Lévi-Strauss. Patří mezi ně tzv. čuringy (tjuringa) – totemové předměty z kamene či dřeva, které představují fyzické tělo předka, a jsou považovány za přímé svědectví mytického období alčeringa. Claude Lévi-Strauss, *Myšlení přírodních národů*, Praha 1971, p. 332.

⁴⁴ I v muzeologii vznikají publikace, které se nezabývají pouze způsobem vizualizace fenoménu náboženství, ale zároveň reflektují historii jeho prezentace a pokouší se nastínit vztah náboženství a muzejní kultury. Z nich např. Susanne Claußen, *Anschauungssache Religion: zur musealen Repräsentation religiöser Artefakte*, Bielefeld 2009.

⁴⁵ Zbyněk Zbyslav Stránský, *Úvod do studia muzeologie*, Brno 2000, p. 41.

do značné míry omezuje schopnost dnešních muzeí vypovídat o okolní realitě, však nezůstává jediným limitujícím faktorem. Ani z dochovaných informačních zdrojů není možné získat komplexní obraz jednotlivých jevů, takže řada podstatných údajů a vazeb zůstane badateli nadále utajena. Platí to i pro některé důležité aspekty vývoje muzeálního fenoménu, jejichž zaznamenávání často zůstávalo skryto ve stínu „velkých dějin“ (velmi často se to týká také oné motivace, na základě které lze zkoumané jevy označit za muzeální). Mnohdy jsme ještě navíc svědky určité nevyváženosti zprostředkovaných sdělení. Typickým příkladem mohou být archivní prameny, které vzhledem ke svému původu v hojnější míře reflektují úřední agendu příslušného muzea na úkor aktivit zahrnujících samotný proces muzealizace.

Značné nároky jsou ale při práci s informačními zdroji kladeny především na samotného badatele. Ten musí nejprve prokázat schopnost orientace při jejich vyhledávání v současných paměťových institucích (knihovny, archivy, muzea, úřady památkové péče, dokumentační střediska). V další fázi jde v případě písemných materiálů o znalost jazyků a písma, v nichž byly sepsány. Rozhodujícím faktorem ovšem zůstává umění „číst“ tento typ dokumentů, tzn. o schopnost dekodovat obsah příslušných sdělení. To se týká i práce s ikonografickými a autentickými trojrozměrnými předměty, jejichž výpovědní hodnota není v mnoha případech plně doceněna, což úzce souvisí s jejich způsobilostí a někdy i neochotou tyto cenné informační prameny interpretovat. V případě historických témat je samozřejmě nutná důkladná znalost dobového kontextu a alespoň elementární orientace v současném vědeckém diskursu. Na základě těchto komponent pak lze hodnotit nejen relevantnost a hodnověrnost příslušných údajů či porozumět zkoumané skutečnosti, ale i pochopit její význam a postavení v rámci širších historických a kulturních vazeb. Tyto nároky nezůstávají v rámci historické muzeologie rozhodně neopodstatněné – právě od interpretace pramenů se přímo odvíjí schopnost nacházet ony motivace, které se objektivizovaly v některou z muzealizačních forem.

S jakými informačními zdroji se tedy v historické muzeologii můžeme setkat? Vzhledem k značné heterogenitě tohoto materiálu, která odpovídá rozdílným časovým a prostorovým podmínkám, stejně jako obsahové a morfologické roztržitosti, byly představiteli historické muzeologie i historiky muzejnictví učiněny četné pokusy o jeho klasifikaci.

Jedním z příkladů je rozdělení na primární a sekundární prameny provedené Friedrichem Waidacherem, které spočívá v rozlišení toho, do jaké míry se příslušné nosiče informací účastnily muzealizačního procesu. Do první skupiny proto řadí všechny autentické nositele muzeality (tedy samotné sbírkové předměty) a také dokumenty, jež vznikly jako důsledek jejich začleňování do systému sbírky (sem můžeme zařadit nálezkové zprávy, evidenci sbírek, výstavní katalogy, archivní materiál dané instituce, např. protokoly, spisy, korespondenci atd.). Součástí druhé kategorie pak tvoří ústně, obrazově a písemně tradované zdroje, které muzealitu z vnějšku připisují určitým předmětům a okolnostem (příručky, slovníky, novinové články, rozhovory, recenze, cestopisy atd.).⁴⁶

Poněkud jiný pohled nabízí Waidacherova žačka Marlies Raffler. Jednotlivé dokumenty rozděluje spíše podle způsobu, jakým jsou v nich zkoumané jevy interpretovány. Rozlišuje tak tzv. deskriptivní poznávací zdroje, které podávají pouze popisné informace bez jejich zevrubnější analýzy (např. zprávy o sbírkách, cestopisy, průvodci, popisy komor rarit a přírodních kabinetů). Odlišnou kategorií informačních zdrojů pro ni jsou materiály založené na hodnoticím vztahu ke zkoumané problematice, k nimž autorka řadí doporučení obchodníků s uměním k budování sbírek, monografie a biografie rodní sběratelů, různé dějiny sbírek a muzeí nebo výsledky badání o trhu s uměním a lidech, kteří na něm participovali. Těto formě již podle ní nechybí určitá míra historického porozumění a schopnost kriticky zkoumat sledované skutečnosti. Konečně třetí a podle Marlies Raffler doposud nejmenší skupina obsahuje publikace psané z pozic teoretické muzeologie, v nichž dochází k systematizaci zkoumaných poznatků a jejich teoretickému rozpracování v rámci tohoto oboru.⁴⁷

Spíše historiografický přístup, který ovšem směřoval k poznání dějin muzeí resp. muzejnictví, k dané problematice zaujal Jiří Špět. Vytvořil nicméně poměrně přehledně rozčlenění jednotlivých typů informačních zdrojů, z nichž je velmi dobře patrná jak heuristická, tak i interpretační náročnost výzkumu muzejních institucí. Rozdělil je totiž na:

- a) archivní materiál,
- b) dobovou časopiseckou a knižní produkci,
- c) obrazovou, fotografickou, filmovou, popřípadě zvukovou dokumentaci, vztahující se k objektům muzeí,

- d) sbírkové fondy muzeí včetně příslušné dokumentace,
- e) další trojrozměrné předměty ve vazbě na ukládání a zpřístupňování sbírkových fondů (např. vnitřní vybavení budov, makety expozic),
- f) publikované statistické přehledy a odbornou literaturu týkající se oboru i dalších příbuzných disciplín.⁴⁸

Uvedené tři přístupy představují poměrně precizní zhodnocení dokumentů náležejících do sféry zájmu historické muzeologie. Přesto k těmto zdrojům, zvláště v poslední době, přibývají další možnosti, které muzeolog může využít při poznávání minulosti. Za zmínku stojí především některé kvalitativní metody, v nichž velkou roli hraje zejména fenomén orální historie považovaný za významný prvek reflexe dob nedávno minulých. Nahrazuje informace, jež nebyly fixovány v písemné podobě, protože při jejich předávání došlo k upřednostnění jiných způsobů sdělení (např. telefon). V dosavadním badání se příliš neprosadily ani archeologické výzkumy či metoda pozorování. Zvláště pozorování však může, vzhledem k udržování tradičních vzorců chování některých etnických skupin, přinést zajímavé informace z geografických oblastí, které nejsou pro muzeální fenomén doposud úplně typické. Poněkud problematická v tomto ohledu zůstává snaha dopátrat se na základě podobných přístupů oněch původních forem lidské kultury, v našem případě jednotlivých forem muzealizace.⁴⁹

Závěr

Některé teoretické přístupy v muzeologii odvozuji předmět jejího poznání od specifického vztahu člověka k realitě. V rámci této akademické disciplíny tak došlo k poměrně výrazným posunům, které se ovšem stále omezují spíše na diskuze nepříliš velkého počtu teoretiků a jen málokdy dochází k jejich aplikaci v praxi. Podobně je tomu v případě zkoumání vzniku a vývoje muzeálního fenoménu. Existují zde již před mnoha lety vytvořené přístupy, jež podávají poměrně přesné návody, jak danou problematiku uchopit, v současné muzeologické i nemuzeologické produkci zabývající se dějinami muzeí či sběratelství jsou však prozatím využity minimálně nebo jen velmi povrchně. Neblahý stav je jistě úzce spjat se značnou náročností takového výzkumu (identifikace

⁴⁶ Friedrich Waidacher, *Příručka všeobecné muzeologie*, Bratislava 1999, pp. 48–49.

⁴⁷ Marlies Raffler, *Historische Museologie*, in: F. Waidacher, ed., *Museologie – knapp gefasst*, Wien – Köln – Weimar 2005, pp. 275–276.

⁴⁸ Jiří Špět, *Dějiny muzejnictví a jejich aktuální úkoly*, *Muzeologické sešity – supplementum 3* (1985), p. 16.

⁴⁹ Friedrich Waidacher, *Příručka všeobecné muzeologie*, Bratislava 1999, p. 49.

muzeálního fenoménu, interdisciplinární přístup, schopnost autora rozumět historickému textu atd.), souvisí však také s mnohdy oprávněnou nedůvěrou ostatních oborů k literatuře označující se za muzeologickou. Přesto si myslím, že právě ono hodnocení muzeálního fenoménu jako výsledku lidského vztahu či postoje k okolní realitě může do historického výzkumu v muzeologii přinést stále řadu inspirací, které obohatí sice velmi důležitý, přesto v mnoha ohledech poněkud zjednodušující „institucionální“ pohled. ■

Klíčová slova:

historická muzeologie, dějiny muzeálního fenoménu, informační zdroje v muzeologii, muzeologie a interdisciplinarita

Keywords:

historical museology, history of museum phenomenon, sources of information in the museum, museology and interdisciplinarity

Použitá literatura (výběr)

Jan Assmann, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

Josef Beneš, *Základy muzeologie*, Opava 1997.

Horst Bredekamp, *Antikensehnsucht und Maschinelnglauben. Die Geschichte der Kunstammer und die Zukunft der Kunstgeschichte*, Berlin 2007.

George Ellis Burcow, *Introduction to Museum Work*, Boston 1997.

André Desvalées – Francois Mairesse a kol., *Základní muzeologické pojmy*, Brno 2011.

Katharina Flügel, *Einführung in die Museologie*, Darmstadt 2005.

Anna Gregorová, *Múzea a muzejnictvo*, Martin 1984.

Andreas Hanslok, *Museologie und Archivwissenschaft in der DDR: Abgrenzung und Annäherung zweier Nachbarwissenschaften*, Marburg 2008.

Ilse Jahn, 'Interdisciplinarity in museology – presuppositions and requisites', *Museological Working Papers* 2 (1981), pp. 37–38.

Jiří Kroupa, *Metodologie dějin umění 2. Metody dějin umění*, Brno 2010.

Claude Lévi-Strauss, *Myšlení přírodních národů*, Praha 1971.

Ivo Maroević, *Introduction to Museology – The European Approach*, Munich 1998.

Pavel Novák, *Vývoj muzejního jevu od pravěku do renaissance*, Brno 1993, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – závěrečná práce.

Susan M. Pearce, *Museums, Objects and Collections: a cultural study*, Leicester 1992.

Krzysztof Pomian, *Der Ursprung des Museums: Vom Sammeln*, Berlin 1998.

Marlies Raffler, *Museum – Spiegel der Nation? Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*, Wien 2007.

Zbyněk Zbyslav Stránský, *Archeologie a muzeologie*, Brno 2005.

Zbyněk Zbyslav Stránský, *Úvod do studia muzeologie*, Brno 2000.

Jiří Špět, 'Dějiny muzejnictví a jejich aktuální úkoly', *Muzeologické sešity – supplementum* 3 (1985), pp. 15–29.

Petr Šuleř, *Obraz tezauračních tendencí v nejstarších českých literárních pramenech*, Brno 1976, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně – závěrečná práce.

Hildegard Vieregg, *Geschichte des Museums: eine Einführung*, München 2008.

Friedrich Waidacher, *Museologie – knapp gefasst*, Wien – Köln – Weimar 2005.

Friedrich Waidacher, *Průručka všeobecnej muzeológie*, Bratislava 1999.

Mgr. Otakar Kirsch, Ph.D. (*1976)

V roce 2001 absolvoval magisterské studium religionistiky, historie a muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (dále jako FF MU). Od roku 2005 působí jako asistent (od roku 2009 odborný asistent) na oddělení muzeologie při Ústavu archeologie a muzeologie FF MU. V roce 2009 ukončil doktorandský studijní program Historické vědy na Historickém ústavu FF MU obhajobou práce s názvem „Německé muzejnictví na Moravě“.

Specializuje se na problematiku dějin muzejnictví a muzejní dokumentace.